

Сакральна історія Поділля

3-4 жовтня 2013 р. Вінниччина зустрічала поважних гостей – відомих вітчизняних істориків, пам'яткоохоронців, музейників, викладачів вищих навчальних закладів, працівників туристичної галузі на чолі з головою Національної спілки краєзнавців України, членом-кореспондентом НАН України, доктором історичних наук, професором Олександром Петровичем Реєнтом. Тоді з ініціативи правління Національної спілки краєзнавців України було здійснено науково-краєзнавчу експедицію «Сакральна історія Поділля», присвячену 1000-літтю Лядовського Усікновенського скельного чоловічого монастиря. Безпосереднім її організатором і координатором виступила Вінницька обласна організація НСКУ, очолювана доктором історичних наук, завідувачем кафедри журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Сергієм Дмитровичем Гальчаком.

Першим населеним пунктом, де учасники експедиції зробили заплановану зупинку, став древній Уланів Хмельницького району, відомий з літописних джерел ще XIV століття, а також збудованим у 1777 р. Храмом Вознесіння Господнього. Тут гостей зустріли традиційним хлібом-сіллю. Серед зустрічаючих були заступник голови Хмельницької районної державної адміністрації Сергій Петрович Маташ, Уланівський селищний голова Сергій Іванович Голубенко, ветеран праці, колишній керівник уланівського колективного господарства «Дружба», Герой Соціалістичної Праці Володимир Тадейович Вільчинський, голова правління Вінницької обласної організації НСКУ Сергій Дмитрович Гальчак, члени правління обласної краєзнавчої організації, почесні краєзнавці України Микола Никифорович Дорош, Валерій Пилипович Рекрут, краєзнавець, директор Уланівської ЗОСШ I-III ступенів Олександр Ярославович Тарнавський та ін.

В Уланові на гостей чекав сюрприз – їхнє знайомство з селищем розпочалося із відвідання... дитячих ясел (завідувачка Клавдія Борисівна Чоколенко), де любов до малої батьківщини прищеплюється малюкам ще з юного віку. Впродовж багатьох років у дошкільній дитячій установі успішно функціонує дбайливо оформлена його працівниками та місцевими краєзнавцями народознавча кімната. Серед її експонатів і портрет Великого Кобзаря, і виставкові козацькі

шаровари, і місцеві вишиванки, і предмети народного побуту, і сплетена з лози дитяча колиска, і ляльки-обереги, і полотняні рушники тощо...

Тут же, в Уланові, Олександр Реєнт та перший заступник голови НСКУ Руслана Маньківська від імені учасників експедиції поклали квіти до підніжжя встановленого торік після проведених у Хмельнику та Уланові міжнародних науково-краєзнавчих конференцій, приурочених 650-річчю вікопомної Синьоводської битви, яку все більше дослідників локалізують із мальовничою місцевою річкою Сниводою, пам'ятного знака визволителям Поділля від монголо-татарського іга.

Таку ж почесну місію вони виконали і в сусідньому селі Воронівці, поклавши живі квіти до пам'ятного знака, що увіковічне пам'ять про колишню власницю місцевого маєтку княгиню Кароліну Івановську-Вітгенштейн та великого угорського композитора, піаніста-віртуоза, диригента Ференца Ліста, який створив тут цикл музичних творів під назвою «Колоски з Воронинець».

З великим інтересом учасники експедиції ознайомилися з роботою краєзнавчого музею, відкритого в приміщенні місцевої загальноосвітньої школи, створеного її директором, провідним краєзнавцем Вінниччини, головою Хмельницької районної організації НСКУ Миколою Никифоровичем Дорошем, а також з його численними науково-краєзнавчими працями, серед яких, зокрема, книги «Топонімічний довідник Хмельницького району», «Хмельницькі світовиди», «Історичні сторінки Хмельницького краю», «Хмельницький район в датах», «Хмельницький край – праатьківська земля», «Запланований мор», «Червоний терор», «Святиня над Сниводою», «Колоски дитинства», «А пам'ять – жива», «Ференц Ліст і Кароліна Вітгенштейн: драма великого кохання», «Бути першою – її мрія», «Хмельницька земля в перекику століть», «Воронівці – моє рідне село», «Роде, наш красний», «Битва на Синій Воді 1362 року (або таємниця річки Сниводи)», «Битва на Синій Воді 1362 року: визволення України і Поділля зокрема», «Витоки. Призабуті сторінки нашої історії. Хмельницький район», «Древній Уланів – на перехресті віків і шляхів», «Снивода – в житті моїм і долі» та ін. Він же автор-упорядник (у співавторстві зі членом НСКУ Вірою Анатоліївною Степанюк) енциклопедичного видання «Тобою, краю мій, живу... Хмельниччина: події, особи, час».

В актовій залі школи в урочистій обстановці відбувся обмін думками про стан та перспективи розгортання краєзнавчого руху в Хмільницькому районі, на Вінниччині.

Потім шлях учасників експедиції проліг до південної околиці області – берегів Дністра, в село Лядову Могилів-Подільського району, де знаходиться чи не найдревніша в Україні християнська святиня – Лядовський Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир XI ст. Чимало цікавого довідалися про неї гості з розповіді автора монографічного дослідження «Монастир», доктора політичних наук, кандидата філософських наук, професора Вінницького соціально-економічного інституту Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», академіка Української академії політичних наук, Міжнародної Кадрової Академії, члена правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, голови Вінницької обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури Віталія Володимировича Давиденка.

За його словами, Поділля має християнські традиції, давніші київських. До Афону Антоній Печерський рухався не terra incognita, а протореним шляхом паломників – саме через Наддністрянщину, в обхід Великого Степу, де була небезпека від кочівників. Антоній, представник молодого тоді покоління, пішов на заклик князя Володимира приєднатися до віри, що стала державною, замолювати гріхи та кровопролиття братовбивчих війн. Коли отримав афонське благословення, тією ж дорогою 1013 року повертався додому. В дельті річки Лядової, лівої притоки Дністра, вражений дивовижною красою дністровських круч, він надовго зупинився у печері, висік у скелі келію, що донині носить його ім'я. Був тоді, мабуть, ієромонахом, згуртувавши навколо себе християнську братію. Аж потім дістався до Києва, заснував чернечий осідок – Києво-Печерську лавру. Отже маємо підстави стверджувати: Лядовський монастир давніший за київську святиню.

Його історія є досить цікавою і в пізніші часи. Виявляється, монастир був діючим і в період монголо-татарського іга. Мав великий вплив на українську та інші культури. Так Литва, найбільша тоді в Європі язичницька держава, інкорпорувавши подільські землі, почала християнізуватися в православному обряді. У тому числі брати-князі Коріатовичі, які вважаються розбудувниками Вінниці, Брацлава та інших поселень краю.

З кінця XIV століття частина Поділля знаходилась під юрисдикцією Польщі. Відомо, що в 1734 році в Лядовських печерах існував уніатський базиліанський монастирок, настоятелем якого був суперіор Юсаф. На початку XIX ст. монастир перейшов у православ'я.

Священиків, і прихожан вражала цілісність давньої архітектури й ландшафту, поєднання природи і Духу. Тому не дивно, що протягом століть на скелях печерних церков відвідувачі залишили автографи – записи руською, польською, вірменською, молдавською та тюркською мовами.

Окрема трагічна сторінка – це події, які розгорталися після «жовтневого перевороту» в Російській імперії. Тоді масово чинилася наруга над монахами, священиками, культовими спорудами. Саме на хвилі атеїстичної істерії у 1938 році знайшлася особа, котра наважилася закласти під монастир вибухівку. Вибух зруйнував усі монастирські будівлі і вони попадали у Дністер...

Цікавими були й доповнення до розповіді про історію монастиря голови Вінницького Церковно-Історичного Комітету, краєзнавця Анатолія Вацлавовича Сварчевського, якого більшість вінничан знають як Пантелеймона – насельника Лядовського монастиря.

Нині Лядовський Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир внаслідок реставраційних робіт вражає численних відвідувачів своєю величчю. Недарма обитель увійшла до номінації «Сім чудес Вінниччини». Учасники експедиції мали можливість власноруч доторкнутися до його сакральних святинь, помилуватися неповторною красою.

Не менший інтерес викликало й знайомство зі Свято-Параскевинським храмом у с. Немія Могилів-Подільського району. Як повідав учасникам експедиції голова Могилів-Подільської районної організації НСКУ, член правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України Валерій Васильович Войтович, побудований він у 1775 році. В 1820-1824 рр. його відвідував російський поет Олександр Пушкін, коли перебував у засланні в Молдавії. Тут брав шлюб відомий український письменник Михайло Старицький. Не раз бувала у ньому й мати Лесі Українки Олена Пчілка. Відвідували богослужіння невістка Олени Пчілки українська письменниця Олександра Судовщикова (Грицько Григоренко) і зять, мовознавець і фольклорист, чоловік Лесі Українки Климент Квітка.

У 1937-1938 рр., коли закривали і громили храми, Свято-Параскевинську церкву не дали

знищити, а ікони і церковні цінності сховали люди. 1938 року, коли будували Могилево-Ямпільський укріпрайон, відомий генерал Карбишев, який очолював будівництво, молився у храмі св. Параскеви...

Неповторне враження залишила екскурсія Могилевом-Подільським, знайомство з найвідомішими храмами міста: збудованим у 1754 р. храмом Святителя Миколая, зведеними на початку 1800-х рр. храмом благовірного князя Олександра Невського, храмом великомученика Георгія Побідоносця (грецькою церквою), іншими історичними та архітектурними пам'ятками міста.

Корисною була зустріч із головою Могилів-Подільської районної державної адміністрації, членом ревізійної комісії Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України Михайлом Леонтійовичем Вдовцовим, який повідав гостям багато цікавого з історії району, розповів про його здобутки, видатні постаті. Депутат міської ради, згадуваний В. В. Войтович передав щирі вітання від імені міського голови Петра Петровича Бровка та голови правління Могилів-Подільської райспоживспілки Вадима В'ячеславовича Власова, які доклали зусиль, щоб гості відчували себе достатньо комфортно.

Потім маршрут експедиції проліг у с. Буша Ямпільського району – ще одну краєзнавчу «столицю» подільського краю, теж віднесена до переліку «Семи чудес Вінниччини», де гості впродовж багатьох годин спілкувалися з молодшим науковим співробітником державного історико-культурного заповідника «Буша» Людмилою Анатоліївною Редько, відвідали об'єкти заповідника, ініціатором створення якого, а також його директором є відомий в області краєзнавець Олександр Олександрович Пірняк.

Цікавим видалося знайомство з музеєм трипільської культури, обладнаним над розкопками реального поселення тієї далекої пори, унікальною пам'яткою ранньослов'янської культури – язичницьким храмом з його наскельними зображеннями, залишками фортифікаційної споруди, оборонці якої прославилися винятковим героїзмом, не здавшись у нерівному бою на милість ворогові.

Тоді, в листопаді 1654 року, 60-тисячне військо Речі Посполитої при підтримці татар обложило Бушу. Оборону очолили сотники Гречка та Зависний. Коли під час однієї нічної вилазки керівники оборони загинули, керівництво залогою взяла на себе вдова Зависного Мар'яна. В кровопролитних боях значно поріділи ряди захисників, і шляхтичам вдалося вдертися у фортецю.

Тоді Мар'яна ціною власного життя підірвала пороховий льох. Під уламками фортеці знайшли смерть чимало ворогів. Члени експедиції побували на могилі народної героїні.

Представники Національної спілки краєзнавців України відвідали також музей народних ремесел, етнографічний музей «Подільська хата кінця XIX століття», музей каменотесних промислів (під відкритим небом), старе козацьке кладовище, ознайомилися з унікальними скульптурами українських каменотесів, які чи не щорічно проводять у Буші свої творчі пленери.

Проїздом науковці побували й в іншому не менш відомому на Ямпільщині населеному пункті – селі Клембівці, що здавна славиться на весь світ роботами своїх вишивальниць, які ще на початку минулого століття завойовували почесні грамоти і золоті медалі на міжнародних виставках. У 1925 р. в с. Клембівці була створена промислова артіль «Жіноча праця». З кожним роком артіль розгортала свою діяльність, в 1960 р. на її базі засновано фабрику художніх виробів. У 1968 р. на традиційному Лейпцізькому ярмарку вироби фабрики удостоєні золотою медаллю.

У райцентрі Томашпіль члени експедиції оглянули костел Матері Божої Святого Скапуларію – чи не найдавнішу в селищі культову споруду, а в Томашпільському районі – село Липівку, колективне господарство якої впродовж багатьох років очолював колишній голова Вінницької обласної ради та обласної державної адміністрації, народний депутат України Микола Євтихийович Мельник – відомий в Україні господарник, політичний та громадський діяч, автор шеститомного літературно-публіцистичного роману «В диких заростях малини», що в значній мірі є захоплюючою, літературно оформленою краєзнавчою розповіддю про липівчан, саме село, яке, незважаючи на усі сьогоденні негаразди, розвивається, торує шлях у майбутнє (нині господарством успішно керують його донька Світлана та зять Анатолій Іванович Крачківський). Члени експедиції оглянули соціально-господарські об'єкти Липівки, мали тривалу розмову з М. Є. Мельником.

Згодом шлях учасників експедиції проліг до Тульчина, де чи не кожного вражає своєю величчю Свято-Різдва Христового кафедральний собор, побудований у 1786-1816 рр., відомий як колишній Домініканський монастир, переданий православним у 1832 році. За словами місцевого краєзнавця Владислава Олександровича Вігуржинського, який підключився до експедиції, у 1928 році храм було закрито і в ньому впродовж

багатьох років розміщувалися театр та будинок культури. В 1991 р. його знову передали православній громаді. В 1994 р., у зв'язку з утворенням Тульчинської єпархії Української Православної Церкви, він став її головним храмом.

В. О. Вігуржинський звернув увагу на встановлений поруч із храмом пам'ятник О. В. Суворову. В 1796-1797 рр. генералісимус жив і працював у Тульчині. Тут знаходилася його штаб-квартира як командуючого Південно-Західного фронту, війська якого протистояли турецьким посяганням на подільський край. Тут він написав славнозвісну книгу «Наука перемагати».

Оповідач також нагадав, що у 1821 р. в Тульчині було створено очолене полковником П. І. Пестелем Південне товариство декабристів. Його члени обговорювали плани ліквідації царизму та кріпацтва, проект першої республіканської конституції Росії – «Руську правду», збройно виступили проти існуючого режиму.

У лютому 1821 р., серпні та листопаді 1822 р. у Тульчині бував великий російський поет О. С. Пушкін, де спілкувався з П. І. Пестелем, іншими декабристами.

З великим інтересом учасники експедиції ознайомилися з пам'яткою архітектури XVIII ст. – палацом Потоцьких, розташованому в мальовничій частині міста. Це – ще один об'єкт, віднесений до переліку «Семи чудес Вінниччини». Згодом вони мали можливість ознайомитися з наступним унікальним історичним об'єктом, теж віднесеним до номінації «Сім чудес Вінниччини», – славнозвісним Немирівським городищем «Великі вали», розташованим на околиці Немирова та неподалік с. Сажки. Не зважаючи на більш, ніж солідний вік (фортифікаційна споруда виникла в VII-VI ст. до н. е. за скіфської доби), й досі вражають її розміри: діаметр

становить близько п'яти кілометрів, а земляні оборонні вали здіймаються над довколишньою поверхнею до 8-10 метрів.

У самому Немирові учасники експедиції ознайомилися із зведеним у 1876-1881 рр. Свято-Троїцьким жіночим монастирем та нещодавно побудованим собором Архістрати́га Михаїла, іншими культурно-історичними пам'ятками, у селищі Вороновиця Вінницького району – звернули увагу на місцевий триверхий дерев'яний храм Чуда архістрати́га Михаїла, створений руками зодчих ще в 1752 р., палац О. Ф. Можайського (винахідник першого в світі літака Олександр Федорович Можайський мешкав у Вороновиці в 1869-1876 рр., де наполегливо працював над створенням літального апарату. Поблизу селища проводив численні досліди з птахоподібними літаючими моделями, зупинившись, врешті, на дерев'яному планері з нерухомими крилами, змонтованому на чотириколісному візку. В червні 1880 р. він подав заявку на винайдений ним моноплан. Незабаром, 3 листопада 1881 р., департамент торгівлі і мануфактури видав йому патент на винахід першого в світі літального апарату).

На завершення науковці та краєзнавці відвідали місце розташування колишньої ставки А. Гітлера «Вервольф», що неподалік Вінниці, перетворене з ініціативи вінницьких краєзнавців на філію обласного краєзнавчого музею (директор член НСКУ Катерина Іванівна Висоцька).

Заключним же акордом краєзнавчої експедиції став круглий стіл, на якому учасники експедиції обмінялися враженнями, підбили попередні підсумки. Як зауважив голова НКСУ Олександр Петрович Реєнт, експедиція виявилася корисною й цікавою, а також своєрідним моніторингом діяльності краєзнавців області. Їхня праця та здобутки заслуговують високої оцінки.

Євген Букет (м. Київ)

Із нагоди ювілею видатного подвижника

У цьогорічні теплі жовтневі дні Переяслав-Хмельницький вишановував пам'ять видатного подвижника музейної справи, засновника Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», лауреата Шевченківської премії, Героя України Михайла Івановича Сікорського. 13 жовтня йому виповнилося б 90 років. Тож два найбільші колективи, де працював «великий зодчий» землі Переяславської, задали його ім'я знаковими науковими форумами, які нам пощастило відвідати.

10-11 жовтня 2013 року в Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» відбулася міжнародна історико-краєзнавча

конференція «Наукові студії Михайла Івановича Сікорського». На конференції були представлені, крім українських, дослідження музейників Ро-